

Інші джерела

- АЛП** – Антологія лемківської пісні / Упорядник М.Бойко. – Львів, 2005. – 496с.
бойк. – бойківський говір, **бук.** – буковинський говір.
Вх.Зн. – Верхратський І. Знадоби до пізнання угро-руських говорів. – Ч.П. Говори з наголосом движимим. – Львів, 1899. – 276с.
Вх.Лем. – І.Верхратський. Про говір галицьких лемків. –Львів, 1902. – 482с.
Вх.Уг. – Верхратський І. Знадоби до пізнання угро-руських говорів. – Ч.П. Говори з наголосом сталим. – Львів, 1901. – 280с.
ГГ – гуцульські говірки. Короткий словник. – Львів, 1997. – 230с.
гуц. – гуцульський говір.
КСЛГ – Пиртей Петро. Короткий словник лемківських говірок. – Івано-Франківськ: Сіверсія МВ, 2004. – 362с.
Rig – Rieger Janusz. Słownictwo i nazewnictwo Łemkowskie. – Warszawa: Wydawnictwo naukowe „Semper”, 1995. – 256s.
Он. – Онишкевич М.Й. Словник бойківських говірок: У 2-ох ч. – К.: Наукова думка, 1984.
СБГ – Словник буковинських говірок. – Чернівці, 2005. – 687с.

Stephanya Pancyo. Prefix and suffix-prefix pronouns in lemky's language

Prefix and suffix-prefix analyzes of pronouns in lemky's language is done in the article.

Key words: *de-adjective, de-verbativ, de-substantive, confix, deryvation, prefixation.*

Ольга КРОВИЦЬКА (Львів)

© 2009

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗВЕРТАННЯ У ЛЕМКІВСЬКИХ НАРОДНИХ ПІСНЯХ

У статті розглядаються основні засоби вираження звертання у лемківських народних піснях, пов'язаних із обрядами і звичаями українського народу. Звертається увага на лексичні, морфологічні, словотвірні та синтаксичні особливості функціонування звертання.

Ключові слова: *звертання, лемківська говірка, лемківська народна пісня, вокатив, апелятивна лексика, антропонім.*

Духовна культура лемків виростає на прадавніх традиціях українського народу, на синтезі звичаїв, обрядів мелосу, пісенної спадщини із регіональними особливостями, які таким чином закарбовуються в етнічну самосвідомість. Серед важливих джерел мовного аналізу займають особливе місце лемківські народні пісні.

Джерельною базою для нашого дослідження стали матеріали нещодавно виданої “Антології лемківської пісні” (упорядниця – професор Львівської музичної академії Марія Байко). Для безпосереднього аналізу обрано – колядки, щедрівки, веснянки, пісні собіткові, жнивварські, весільні та хрестинні. Така жанрова пісенна палітра дозволяє виявити не тільки загальні тенденції у відтворенні мовної картини, але й виділити знакові риси лемківських говірок.

Як відомо, “звертання – інтонаційно виділене в реченні слово або сполучення слів (не член речення), що ним називається істота або персоніфікований предмет, якому адресується мовлення в усній або писемній формі” [Дудик: 268]. Типовим засобом вираження звертання є вокатив, який багатьма вченими зараховується до питомих ознак української мови [див. дет. Скаб 2006]. Основною особливістю вокатива виступає “синкретичність змісту, тобто у ньому наявні одночасно значення адресата мовлення та суб'єкта потенційної дії” [Скаб 1990:30].

Семантична особливість об'єктної сфери змісту вокатива накладає певні обмеження на вибір іменника-адресата та іменника-суб'єкта потенційної дії. Таким чином адресатом виступає

лише іменник-назва особи, водночас об'єктом може бути практично будь-який іменник. Як відомо, номінації осіб можуть мати різні вияви; однак, часто в лемківських народних піснях функціонують антропоніми, які, до речі, варто розглядати як загальноукраїнську мовну рису. Натомість різні варіанти власної назви вказують на регіональні (чи говіркові) відмінності.

У текстах аналізованих пісень виявлені такі антропоніми: *Яне, Яне, Святий Яне* [Ант.: 70]; *Ясеню* [Ант.: 105]; *Рахиле* [Ант.: 35]; *Йосифе* [Ант.: 12]; *Яничку* [Ант.: 144]; *Адаме* [Ант.: 34]; *Давиде* [Ант.: 36]; *Ванічко* [Ант.: 139]; *Марусю* [Ант.: 136]; *Ганусь* [Ант.: 130]; *Ганцю* [Ант.: 123]; *Марись* [Ант.: 106]; *Мариню* [Ант.: 59]; *Івасю* [Ант.: 57]; *Ванюсю* [Ант.: 88]; *Яноньку* [Ант.: 70]; *Ганночко моя* [Ант.: 51]; *Ванцю* [Ант.: 130]; *Іроде* [Ант.: 30] та ін.

За нашими спостереженнями функціонування антропонімів у народних піснях характеризується такими особливостями: а) у лемківських колядах і щедрівках біблійні імена вживаються без змін; б) в інших пісенних жанрах спостерігаємо іменне варіювання. До речі, "найбагатшу і найкolorитнішу іменну варіативність дають імена, які здавна вживаються на тій або іншій території" [Колесник: 66]. У лемківських піснях такими іменами-домінантами є *Ваньо, Марися, Ганця*. Їхня словотвірна активність виявляється передовсім у творенні однорівневих переважно дериваційних варіантів, які вчені-ономасти зараховують до визначальних рис діалектного антропонімікону. Крім того, вживання цих імен у пісенних творах варто трактувати і як вияв загальноукраїнської мовної тенденції.

Якщо розглядати вияви вокативу на морфологічному рівні, то можна сказати, що переважаюча більшість іменників фіксується з відповідними словозмінними афіксами: іменники жіночого роду – із закінченнями *-е, -о, -у(-ю)*; іменники чоловічого роду – із закінченнями *-у(-ю), -е*. Як говіркові риси, необхідно розглядати властивість іменників жіночого роду приймати закінчення чоловічого роду шляхом скорочення фінального *-е, -о, -у(-ю)* в кличному відмінку, наприклад: *мамусь, Марись, дівусь* та ін., збереження давнього закінчення у називному відмінку множини в іменниках чоловічого роду на *-і*, яке в українській мові перейшло в передньосереднє *-и*: парібци; наявність закінчення *-ове* в іменниках називного відмінку множини, що походять від давніх основ на *-и* іменників – назвах істот: *братове, сватове* та ін.

На синтаксичному рівні розрізняють чотири різновиди кличного відмінка: 1) семантично складний кличний (кличний адресата – потенційного суб'єкта дії); 2) семантично складний кличний акцентованого адресата і нейтралізованого суб'єкта; 3) кличний ідентифікуючий полісемантичний; 4) кличний однокомпонентного речення [Вихованець: 79].

У текстах лемківських пісень засвідчені такі два різновиди вокатива: 1) семантично складний кличний із функцією адресата – потенційного суб'єкта дії, що реалізується у реченнях із дієслівними присудками у формі наказового способу. Тут звертання виражається одно- і двокомпонентними структурами: іменником, іменнико-прикметниковим словосполученням, числівниково-іменниковим словосполученням, займенниково-іменниковим словосполученням та прикметниково-іменниковим словосполученням. Наприклад, *Повіч, Правосуде*, де хто з вірних буде [Ант.: 14]; *Вставай, жінко, вставай* [Ант.: 22]; *Витай, Ісусе* [Ант.: 23]; *Ісусе милий*, не залишай нас без опіки [Ант.: 23]; *Ізрівняй, Боже, гори* [Ант.: 24]; *Ой радуйся, земле* [Ант.: 28]; *Не плач, Рахиле* [Ант.: 35]; *Привикай, Діво, повивати* [Ант.: 34]; *Рано, раненько, радуйся, серденько* [Ант.: 34]; *Тріє царі*, де ідете [Ант.: 34]; *Не забудь, Старче*, пильнувати Сотворителя свого [Ант.: 34]; *Панове дружбове*, напийтеся [Ант.: 97]; *Куме, куме*, дайте вина [Ант.: 153]; *Красна таздиня*, вийд же ти до нас [Ант.: 59]; *заграйте, гудаці* [Ант.: 99]; *Спозирай же шувні, ой шугіічку мій* [Ант.: 99]; *Ей, заграйте, заграйте, ей гушли яворови* [Ант.: 99]; *Бувайте здорови, мої товаришки* [Ант.: 104]; *Грайте, гудаки*, весело [Ант.: 137]; *Пастирі*, вставайте [Ант.: 40]; *Не ход до нас, не ход, Ванцю кучерявий* [Ант.: 130]; *Засвет, мила, свічку, най перейду річку* [Ант.: 131]; *Отвор, мила*, же мі мальовани врата [Ант.: 131]; *Не топися, дівче*, не губ свою душу [Ант.: 130]; *Ой, мамунцю*, красне ймено Ванцю, Красне ймено його, дайте мя за нього [Ант.: 13]; *Зостав здорова, мой мила* [Ант.: 139]; *Фрайречки итири*, про штос те ся били? [Ант.: 93]; *Ой, Яничку*, оженися [Ант.: 149]; *Ой, дівчино*, не вір ми [Ант.: 149].

У лемківських піснях кличний відмінок виконує також вторинну ідентифікуючу семантико-синтаксичну функцію. У таких реченнях вокатив дублює займенники [див. дет. Вихованець: 78]. Наприклад, *Ти, Йосифе*, не смутися [Ант.: 12]; *І ми, браття*, станьмо в колі [Ант.: 17]; *Янголятко Боже*, ми Тебе просим [Ант.: 23]; *Щасься ти*, Боже дай, *убогий себлаку* [Ант.: 18]; *Прийми ти нас, Христе Царю* [Ант.: 21]; *А ци ти, дівчатко*, камінне серце маш [Ант.: 131]; *Шкода тя, дівчатко*, шкода тя [Ант.: 131]; *Лем ти мі, шинкарко*, пиво налий [Ант.: 97];

Заспівай-но собі і ти, хресний отче [Ант.: 152]; А ти, мій Янічку, спозерай на ня [Ант.: 99]; Зостаньте здорови, ви, мої пороги [Ант.: 104]; Я тобі, миленький, всю правду сказала [Ант.: 137] та ін. У цих реченнях вокатив немовби вклинюється в структуру речення, конкретизуючи суб'єкт дії.

Велика частина звертань характеризується додатковими емотивними нашаруваннями, які увиразнюються за допомогою спеціальних словотворчих засобів або ж залученням якісних прикметників до словосполучень Пр.+І.

У лемківських календарно-обрядових піснях лексичне багатство засвідчують такі розлогі синонімічні ряди: 1) *Боже Спасе, Правосуде, Господи, Спасителю, Пане наш, Царю наш, Світку наш милий, Христе Царю, Скарбе дорогий, Небесний Володарю, Небесний Царю, Всіх Владико, Всесильний Пане*; 2) *Ісусе, Сину Божий, Янголятко Боже, Ісусе милий, Сину Божий, Мале Отрочатко, Радосте моя безмірна, Дитятко Боже, Сусе, Сину, Христе добротливий, Боже Дитя*; 3) *Діво, Богородице, Пречиста Мати, Чистая Панно*; 4) *хлопці, парібци, молодці* та ін.

“Споконвіку для українців важливою була наявність міцного господарства, добробут родини, тому практично у всіх регіонах поширені назви адресата мовлення з відповідними семами *таздо, таздине, господарю, господине, хазяїне, хазяйко*” [Скаб 2007:628]. У лемківських народних піснях зафіксовані такі апелятиви-назви осіб: 1) назви осіб за сімейними стосунками і свояцтвом: *маму, мамичко, діво, мужу, кумо, сину, чоловіче, доню, пані матко, мій отче, моя сестро, мій брате, куме, сестрички*; 2) назви осіб за етнічною ознакою: *туроньку, цигане*; 3) назви осіб за родом діяльності: *вівчаре-вівчарику, женчики, воляре, гудаки, гудачкове, шинкарко, троїста музика, коняре*; 4) назви осіб, пов'язаних з традиційними звичаями і обрядам: *панове дружбове, пані млада (млада пані), хресний отче, панове сватове* та ін.

Деякі іменники демонструють свій словотвірний потенціал, в аналізованих піснях особливою активністю виділяються іменникові корені *-дів(дівч-), мам-*; наприклад, *дівчатко, дівче; мамусь, мамко, мамичко, маму, мамуню, мамуньцю*.

Серед апелятивної лексики натрапляємо також на функціонування персоніфікованих назв рослин, тварин, абстрактних понять, які немовби розширюють межі людського спілкування і наближають людину до природи.

У лемківських піснях засвідчені такі апелятиви-звертання: *земле, зірко, поточе, вінку, зозуленько, баране, гушли яворови, мої пороги, труби і баци, віконця, образи, столи, лави, місячку* та ін. Більшість цих іменників становить загальноукраїнський інвентар слів-образів у народнопісенній творчості. Натомість говіркові риси простежуються у наявності лексичних діалектизмів, пор., *гушли “скрипка”, жєна, гудак “музикант”, отрочатко “дитя”, надобний “вродливий”, фраїрка “кохана”* та ін.

Отже, аналізуючи функціонування звертання у лемківських народних піснях, ми простежили деякі лексичні, морфологічні, словотвірні та синтаксичні особливості лемківських говірок.

ЛІТЕРАТУРА

- Ант.:** Антологія лемківської пісні / Упор. М. Байко. – Львів, 2005. – 496 с.
- Вихованець:** Вихованець І., Городенська К. Теоретична морфологія української мови / За ред. І. Вихованця. – К.: Пульсари, 2004.
- Дудик:** Дудик П.С. Стилїстика української мови. – К.: Академія, 2005. – 368 с.
- Колесник:** Колесник Н. Про загальне та локальне в антропонїмії коломїйки // Мова та стиль українського фольклору. Зб. наук. праць. – К., 1996. – С. 64–67.
- Скаб 1990:** Скаб М.С. Вокатив на тлі взаємодїї рївнїв мови // Мовознавство. – 1990. – № 5. – С. 30–33.
- Скаб 2006:** Скаб М. Історїя дослїдження кличного вїдмінка у схїднослов'янській лїнгвїстїци // Схїднослов'янські мови в їх історичному розвитку / За заг. ред. П. Білоусенка. – Запорїжжя, 2006. – С. 116–127.
- Скаб 2007:** Скаб М. Загальнонаціональне й регіональне в українській системі номїнацій адресата мовлення // Матеріали VI Міжнародного конгресу українїстів. Мовознавство: Збірник наукових статей / Відп. за вип. Г. Скрипник, В. Шевченко, Я. Яцків. – К., 2007. – Кн. 5. – С. 621–630.

Ol'ha Krovyts'ka. Peculiarities of the functioning of an address in lemko folk songs.

The article presents the main means of expressing an address in lemko folk songs connected with traditions and customs of Ukrainian people. The attention is paid to the lexical, morphological, word-formative and syntactic peculiarities of the functioning of an address.

Key words: an address, lemko dialect, lemko folk song, a vocative, appellative lexis, an anthroponym.

Михайло КОВАЛЬЧУК (Коломия)

© 2009

ЛЕМКІВСЬКІ ТА НАДДНІСТРЯНСЬКІ ДІАЛЕКТНІ ОЗНАКИ ІНДИКАТИВНОЇ ДІЄСЛІВНОЇ ПАРАДИГМИ У ГОВІРЦІ СЕЛА ГЛИБОКА НА ІВАНО-ФРАНКІВЩИНІ

У статті на говірковому матеріалі проаналізовано мовні риси лемківського та наддністрянського діалектів на рівні парадигми дієслів теперішнього, минулого і майбутнього часу. Встановлено мовні фактори, які позначились на вживанні діалектних граматичних форм дійсного способу дієслова.

Ключові слова: граматична форма, парадигма, лемківський діалект, наддністрянський діалект, південно-західне наріччя.

Неперервні процеси взаємодії різних діалектів української національної мови і надалі залишаються важливим об'єктом різноаспектних лінгвістичних студій, зокрема й досліджень діалектної словозміни. З огляду на це актуальним і надалі є вивчення мовної взаємодії різних діалектів у межах окремих говірок, на формування, поширення й функціонування яких позначився вплив певних факторів – як лінгвальних (зміни в діалекті – результати розвитку самого діалекту і активного впливу літературної мови; інтеграція діалектів; перебудова діалектних систем із поширенням регіональних видозмін тощо), так і позалінгвальних (соціальні й соціально-психологічні чинники, історичні умови виникнення літературної мови, реальні умови поширення літературної мови: міждіалектні контакти, вплив інших мов тощо). До теренів поширення таких говірок можна віднести село Глибока Коломийського району Івано-Франківської області. У цьому населеному пункті з середини ХХ ст. компактно мешкають переселенці з етнічних українських земель на території сучасної Польщі – лемки, про що свідчать як місцеві культурологічні дослідження й нариси, так і фахові монографії [Енциклопедія Коломийщини:77; Етнос. Соціум. Культура: 56; Пашак].

Наша розвідка має на меті виявити лемківські та наддністрянські діалектні особливості індикативних форм дієслова у говірці, носіями якої є українці-представники різних етнічних груп, а також встановити мовні чинники, що зумовлюють говіркові ознаки. Порівняно з іншими лексико-граматичними класами слів дієслово в аналізованій говірці відзначається найбільшою кількістю ознак діалектного мовлення. Різноманітність говіркових особливостей форм дієслова зумовлена насамперед специфікою його лексико-граматичної семантики, функціонального навантаження у мові й мовленні. Мовні ознаки лемківського і наддністрянського діалектів у говірці можна простежити в різних формах дійсного способу на рівні опису парадигми теперішнього, минулого та майбутнього часу дієслів *думати, співати, знати, писати, ходити, нести, вести, робити, кропити*, зафіксованих відповідним чином у говірковому тексті. Аналіз показує, що у вживанні різних граматичних часових форм дієслів в обстежуваній говірці переважають лемківські діалектні ознаки.

Говіркові форми дієслів теперішнього часу відзначаються мовними особливостями, притаманними і наддністрянському, і лемківському діалектам. Так, дієслова першої особи однини фіксують такі форми: *д́умам, співам, зна́ю, пі́шу, х́оджу, не́су, ве́ду, ро́б'ю, кро́п'ю*. Наведені словоформи (насамперед у питомих лемківських рефлексях) фіксують наголос на передостанньому складі. Ця діалектна риса, що загалом фіксується і в деяких інших південно-західних говорах,